

TARİHİ BİR SU YOLU AKSI: URFA HALİLÜRRAHMAN SU YOLU GÜZERGAHININ MİMARİ DOKUSU VE KORUMA SORUNLARI

A HISTORICAL WATERWAY AXIS: ARCHITECTURAL TEXTURE AND CONSERVATION PROBLEMS OF URFA HALİLÜRRAHMAN WATERWAY ROUTE

Hatice Kübra İLHAN * - Tülay ÇOBANCAOĞLU **

Makale Bilgisi

Başvuru: 10 Eylül 2018
Hakem Değerlendirmesi: 19 Eylül 2018
Kabul: 30 Mayıs 2019
DOI Numarası: 10.22520/tubaked.2019.19.007

Article Info

Received: September 10, 2018
Peer Review: September 19, 2018
Accepted: May 30, 2019
DOI Number: 10.22520/tubaked.2019.19.007

Özet

Geçmiş 12.000 yıl öncesine dayanan Urfa Şehri'nin adı tarih boyunca suyla beraber anılmıştır. Antik dönemlerde şehrin en önemli akarsularından biri olan Daysan Nehri'nin zaman içinde yatağının yönü değiştirilmiş fakat nehrin tarihi bölgenin içinden geçen eski güzergahı günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Günümüzde "Halilürrahman Suyu" olarak adlandırılan Halilürrahman Gölü'nden doğuya doğru akan su; elli yıl öncesine kadar, hanlardan, hamamlardan, camilerden, evlerden geçerek insanların su ihtiyacını karşılamış, çevresine özgün ve estetik bir değer kazandırmıştır. Geçmişte aktığı güzergah boyunca yöresel ve anıtsal mimarinin en güzel örneklerinin görüldüğü su yolu aksında günümüzde bir tahribat söz konusudur. Yerli halk tarafından bilinen fakat hak ettiği değer ve korumayı görmeyen bu tarihi su yolu ve güzergah boyunca devam eden geleneksel doku tahribatı devam ettiği sürece yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu çalışmada "Halilürrahman Suyu" olarak bilinen su yolunun kentsel doku bağlamında incelenmesi yapılmış, su yolu güzergahının kaybolmaya başlayan mimari değerleri ve koruma sorunları tespit edilmiştir. Çalışmada; kültür mirasımız yönünden çok değerli olan bu güzergahın önemini daha görünür kılmak, güzergahın mimari kimliğinin korunmasına yönelik önerilerde bulunarak sürdürülebilirliğine katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halilürrahman Su Yolu, Urfa, Kültürel Miras, Tarihi Çevre, Geleneksel Doku, Bütünleşik Koruma.

* Y.Mimar, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tezli Yüksek Lisans Mezunu, e-posta: haticekubrailhan@hotmail.com

** Dr.Öğr.Üyesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı, e-posta: tulay.cobancaoglu@msgsu.edu.tr

Bu çalışma, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Restorasyon Tarihi Çevre Değerlendirmesi Programında, Hatice Kübra İLHAN tarafından Yrd.Doç.Dr. Tülay ÇOBANCAOĞLU danışmanlığında gerçekleştirilen, "URFA HALİLÜRRAHMAN SU YOLU AKSININ (ANTİK DAYSAN NEHRİ) KENTSEL DOKU BAĞLAMINDA İNCELENMESİ, HİNDİYE TEKKESİ VE LEYLİCİLER EVİ'NİN KORUMA ÖNERİSİ" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Abstract

The city Urfa, whose history dates to 12 000 years ago has always been mentioned with water. The watercourse of the River Daysan, one of the foremost rivers of the city in ancient times was altered through time, but the ancient route of the river running through the city has managed to exist so far. Its water flowing eastward from the Lake Halilürrahman, today called ‘Halilürrahman Water’, met the water needs of people running through inns, public baths, mosques and houses as late as 50 years ago and earned its surrounding with a unique and aesthetic value. Today, there is a kind of damage in the watercourse axis which once represented one of the most decent local and monumental examples of architecture throughout its course. The historical waterway well known by the local people but not acquiring due respect, value and conservation as well as the traditional structure along its course is facing destruction as long as the damage it is exposed to continues. In this study, the waterway known as Halilürrahman Water has been scrutinized with respect to civic texture and the architectural values of the watercourse already facing destruction as well as the problems related to its preservation have been identified. Within the scope of this study, it is both aimed to make the significance of this watercourse invaluable to our architectural heritage more explicit and contribute to its sustenance by putting several suggestions as to its preservation.

Keywords: Halilürrahman Waterway, Urfa, Cultural Heritage, Historical Environment, Traditional Texture, Integrated Conservation.

GİRİŞ

Tarihi çevreler kentin kimliğini yansıtan, tarihi değer, anı değeri, özgünlük değeri gibi birçok değeri bünyesinde barındıran, kültürel mirasımızın korunması gerekli alanlardır. Kültür ve medeniyetin dünyaya yayıldığı bölge olarak kabul edilen ve arkeoloji literatüründe “Bereketli Hilal” olarak adlandırılan topraklar üzerinde yer alan Şanlıurfa'nın, Örencik Köyü'nde yapılan kazılar neticesinde tarihinin; MÖ 10.000'e kadar uzadığı ortaya çıkmıştır (Schmidt, 2007, s.102). Tarih boyunca adı suyla beraber anılan şehrin, suyla bütünleşmiş olan mimarisi Osmanlı Dönemi'ne kadar varlığını sürdürmüştür. Osmanlı Dönemi'nde “Halilürrahman Suyu” olarak bilinen, Halilürrahman Gölü'nden doğuya doğru akan su, bir çok yapıda açığa çıkarak çevresindeki mimari yerleşimin biçimlenişine katkıda bulunmuş, ortak kullanım mekanları oluşturarak şehrin kültürel gelişimine katkı sağlamıştır. Şehir için büyük öneme sahip bu güzergah üzerinde var olan geleneksel dokuda 1960'lardan itibaren; alınan fazla göç, yol açma çalışmaları, betonun kullanımıyla tahribat başlamıştır. Güzergah üzerinde var olan nitelikli yapıların yıkılması, özgün mimari öğelerin kaldırılması ve kaçak yapıların artması geleneksel dokuyu olumsuz yönde etkilemiştir. Bu çalışma kapsamında bu güzergahın, geleneksel mimariyle olan ilişkisi kapsamlı bir şekilde incelenmiş, su yolu güzergahının kaybolmaya başlayan mimari değerleri ve koruma sorunları, yapılan analiz ve gözlemlerle ortaya çıkarılmış, güzergahın mimari kimliğinin sürdürülebilirliğini sağlamak için öneriler getirilmiştir.

Çalışma; Halilürrahman Suyu'nun geçtiği yapılar ve aksın doğu surlarına kadar olan bölümünü kapsamaktadır. Bu çalışma kapsamında; ilk aşamada; güzergah ile alakalı literatür verileri ve güzergahın günümüzdeki durumu değerlendirilmiş, ikinci aşamada; doku analizleri yapılmış, güzergah boyunca devam eden geleneksel mimarideki koruma sorunları ve bozulmalarının temel nedenleri sorgulanmıştır. Üçüncü aşamada ise; su yolunun ve su yolu güzergahındaki geleneksel dokunun, korunması ve sürdürülebilirliğine yönelik öneriler getirilmiştir.

HALİLÜRRAHMAN SU YOLU TARİHSEL GELİŞİMİ

Urfa Şehri'nin tarihi kesimlerini antik çağlarda batıdan çevreleyen ve güneyde şehrin içinden geçen Daysan Nehri tarih boyunca şehrin en önemli akarsuyu olmuştur. Aramiler Dönemi'nde Aramice ya da Süryanice “Daisan, Daysan, Daişan yada Dayşan” olarak adlandırılan nehir daha sonra Selevkoslar ve

Romalılar döneminde Skirtos adıyla anılmıştır¹. Nehir için kullanılan her iki isim de “sıçrayan” anlamına gelmektedir. Özellikle tarihin eski dönemlerinde derenin kış ve bahar aylarında taşkınlara sebep olması bu isimlerin kullanılmasında etkili olmuştur (Hayes, 2002, s.22). 525 yılında Jüstinyen bendenin inşa edilmesinden önce, bugün şehirde Haleplibahçe olarak adlandırılan ve Halilürrahman Gölü'nün batısından şehre giren Daysan Nehri, etrafına canlılık veren önemli bir akarsu özelliğindedir². Nehir buradan şehre girdikten sonra Halilürrahman ve Ayn Zeliha göllerine karışmakta ve bu göllerden de beslendikten sonra doğuya doğru akmaktaydı. Su; doğudaki surlarda açılmış olan ikinci bir su kapısından sur dışına çıkmaktaydı (Şahinalp, 2005, s.35). Şehri çok kez sel basmasından dolayı dönemin Bizans İmparatoru Jüstinyen o dönem Bizans'a bağlı bir eyalet durumunda olan şehir için bir bent yaptırmış³

Fotoğraf 1 - Jüstinyen su bendi (ŞKVKK Arşivi) / Justinian water bend

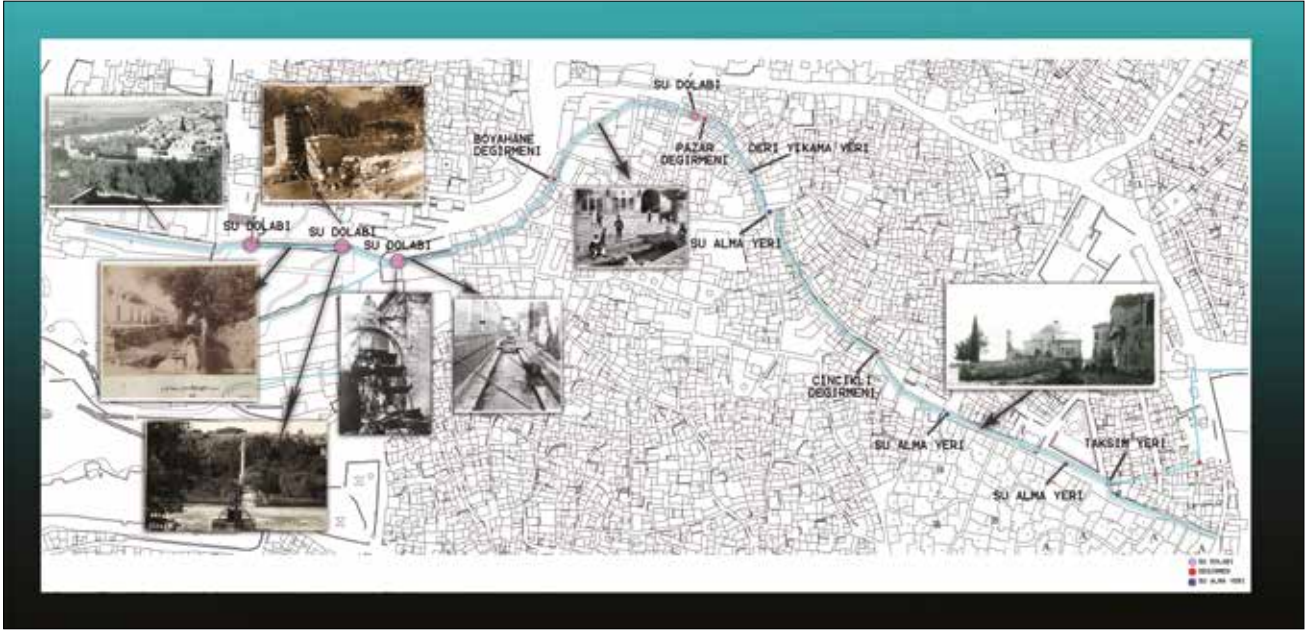
¹ “Bu dere Süryanice Daysan, Yunanca Skirtos adını taşır ve bu her iki kelime de “zıplayan, sıçrayan” anlamına gelir” (Segal, 1970).

² SEGAL(1970) “The Blessed City Edessa” kitabında kral sarayı da olmak üzere birçok asilzadenin köşkünün dere yatağının hemen kenarında olduğunu söylemektedir. Derenin batıdaki su kanalları ve kapaklarından şehre girip, doğudaki su kanalları ve kapaklarından şehri terk ettiğini, derenin taşmasından kaynaklı sel baskınları olduğundan bahsetmektedir.

“Urfa muhafaza altına alınıp kapatıldı, hendekler kazılarak surlar onarıldı, şehrin kapıları taşlar ve kayalarla berkiltildi, çünkü yıpranmışlardı. Ve aynı zamanda, ırmağın akıntularından (o zaman Daysan Irmağı şehrin içinden geçiyordu) kimse içeri girmesin diye demir çubuklar geçireceklerdi” (Mar Yeşua Vakayinamesi, 1958, s.31).

³ “201, 403, 413 ve 525 senelerinde meydana gelen şiddetli yağmur sonucu dere taşarak şehre girişinde surları yıkmış, saray ve evler su altında kalmış, büyük bir zaiyat meydana gelmiştir” (Karakas, 2009, s.284-285).

“552 (24 Şubat 1103-23 Şubat 1104) tarihi başlarında, Urfa şehri Allah'ın şiddetli gazabına uğradı. Küçük haftanın perşembe günü, tufanı andıran bir su baskını vuku buldu. Hava, yukarı tabakalarda o kadar teraküm etti ki gökyüzü tufanda olduğu gibi

Şekil 1 - Halilürrahman su yolu güzergahı üzerinde eskiden var olan değirmenler (Haz.: H.Kübra İlhan) (Haritada kullanılan görseller Cihat Kürkçüoğlu ve Yasin Küçük Arşivi'nden alınmıştır.) / Formerly existing mills on Halilürrahman Waterway Route.

ve nehrin yönünü değiştirerek sur dışından akmasını sağlamıştır (Açanal, 1997, s.29). Fakat yeraltından kaynayan sular sur içinde bazı alanlarda yeryüzüne çıkararak güneydoğuya doğru akmaya devam etmiş, eski güzergahın Haleplibahçe'den sonraki bölümü günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Günümüzden yaklaşık elli yıl öncesine kadar güzergah üzerinde bir çok değirmen ve su dolabı bulunmakta, insanlar bunlardan faydalanmaktaydı (Şek. 1).

HALİLÜRRAHMAN SU YOLUNUN (ANTİK DAYSAN DERE YATAĞI GÜZERGAHI) YERLEŞİM ÖZELLİKLERİ VE GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

Çalışma kapsamında incelenen su yolu güzergahında günümüzde bir takım yeni yapılaşmalar mevcuttur. Günümüzde Balıklıgöl'den sonraki güzergah takip edilebilmekte ve bu güzergah üzerinde bir çok anıtsal yapı bulunmaktadır (Şek. 2). Eski çağlarda Justinyen Su Bendi yapılmadan önce, Direkli Vadisi'nden çıkarak Haleplibahçe Mevkisi'ne gelen nehir yatağının bulunduğu alanda günümüzde mozaik müzesi ve arkeoloji müzesi bulunmaktadır (Foto 2).

Fotoğraf 2 - Kale eteğinden Haleplibahçe Mevkisi'ne doğru bakış (Foto.: Mehmet Koyuncu Arşivi) / View from the castle skirt towards Haleplibahçe.

Suyun takip ettiği güzergahın kapsadığı alanın tarihi süreç içerisindeki gelişimi yeni döneme ait unsurların bir öncekinin yerini almasıyla gerçekleşmiştir, dolayısıyla alan çok katmanlı bir mimari kesite sahiptir. Büyük bölümü kentsel sit alanı sınırları içerisinde kalan su yolu güzergahı 2010 yılında Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından "Halilürrahman Suyu Tahliye Kanalı" olarak tescillenmiştir (Şek.3). Güzergah boyunca su; farklı kanal ve piyarlarda⁴ açığa çıkmaktadır (Şek.4).

çadırdayan şimşekler ve gürlmelerle dolu" (Urfalı Mateos, 1987, s.220-221).

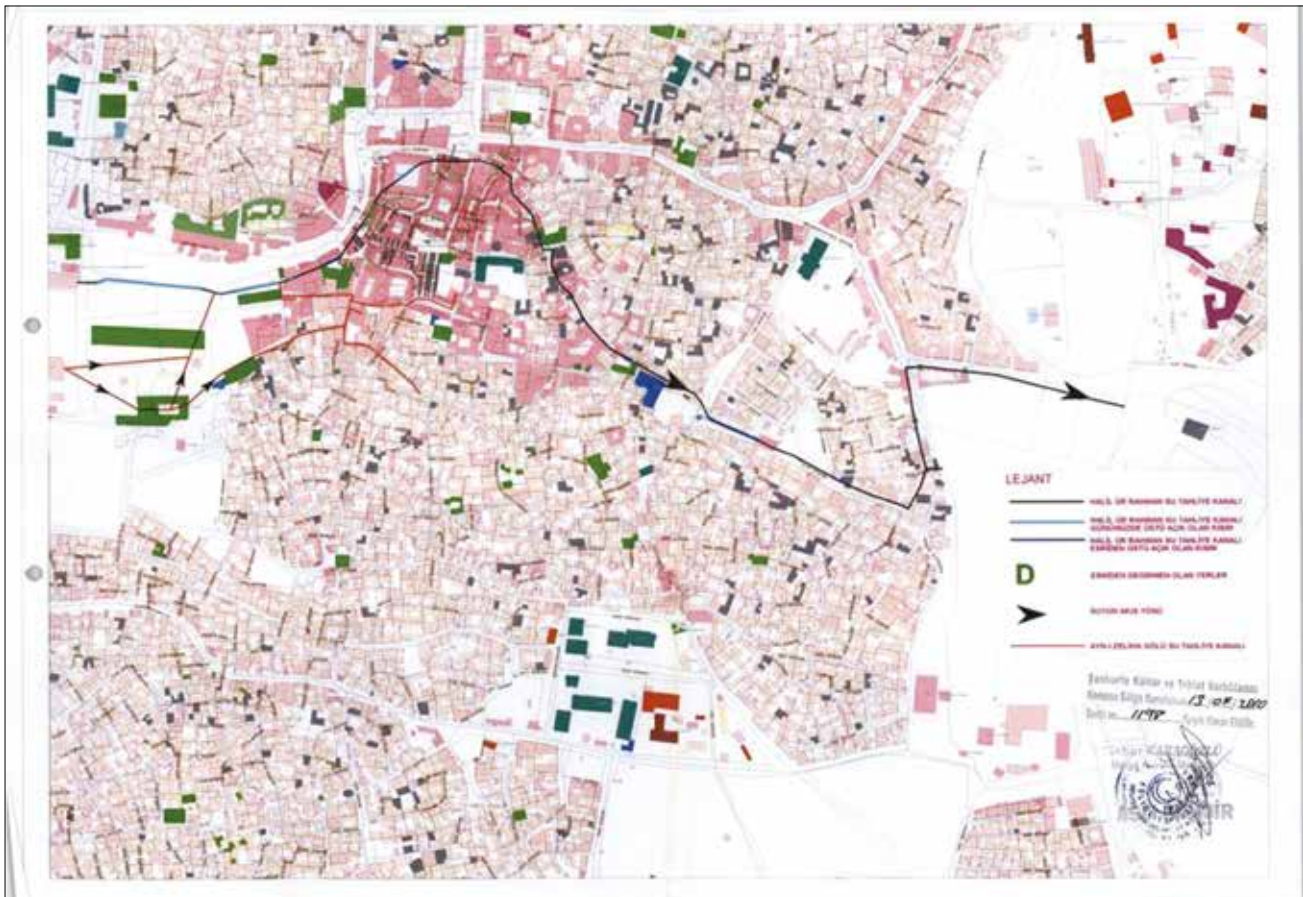
"Urfa'yı yakından takip eden Jüstinyen İmparator olunca kentin imarı ve kentten geçen Daysan Nehri'nin mecrasını değiştirmek için birçok mühendis ve işçi gönderir. Nehrin akış istikameti değiştirilir; suyun dere yatağından geçişini kontrol altına alan ve risk ihtimalini ortadan kaldıran küçük bir baraj veya taşkın önleme duvarı da yapılır. Bu duvarın kalıntıları günümüzde mevcuttur" (Güler, 2016, s.21).

⁴ Piyar: Yerel dilde yer altından kaynayan suyun yer yüzüne çıktığı alan olarak kullanılan kelime, "pınar" anlamına gelmektedir.

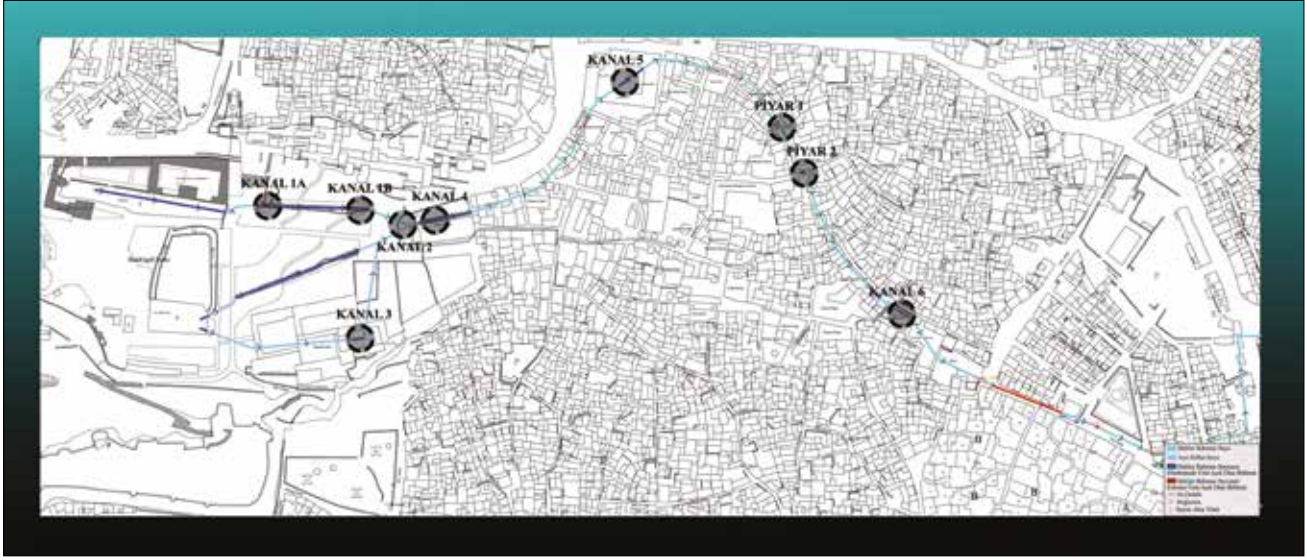
TARİHİ BİR SU YOLU AKSI: URFA HALİLÜRRAHMAN SU YOLU GÜZERGAHININ MİMARİ DOKUSU VE KORUMA SORUNLARI

Şekil 2 - Halilürrahman su yolu güzergahı üzerinde var olan anıtsal yapılar (Haz.: H.Kübra İlhan) / Monumental structures on Halilürrahman waterway route.

Şekil 3 - Güzergah 2010 yılında Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından tescillenmiştir. Siyah olan çizgi Halilürrahman su tahliye kanalını göstermektedir. (ŞKVKK Arşivi) / The route was registered in 2010 by the Regional Council for the Conservation of Cultural properties of Şanlıurfa. The black line shows Halilürrahman water drainage canal.

Şekil 4 - Halilürrahman su yolu güzergahı üzerinde belgelenen kanal ve piyarları gösteren harita (Haz.: H.Kübra İlhan) / The map showing the channels and springs on the rute of Halilürrahman waterway.

Fotoğraf 3 - Halilürrahman Gölü (Balıklıgöl) (Foto.: H.Kübra İlhan) / Halilürrahman Lake (Balıklıgöl).

Fotoğraf 4 - Ayn Zeliha Gölü (Foto.: H.Kübra İlhan) / Ayn Zeliha Lake.

Günümüzde su yolunun başlangıç noktasını tarihi şehrin en eski yerleşim bölgesi olan, Halilürrahman ve Ayn Zeliha göllerinin bulunduğu plato oluşturmaktadır. Antik doku katmanları üzerine kurulu olan bu bölge, doğuya doğru eğimli bir topoğrafik yapıya sahiptir. Alanda koruma anlamında ilk düzenleme; 1996-2000 yılları arasında tamamlanan Dergah ve Balıklıgöl Düzenleme Projesi ile yapılmış, alan manevi ve tarihi dokuya uygun bir görünüme kavuşmuştur. Platonun içerisinde iki kola bölünmüş olarak bulunan Halilürrahman Suyu'nun ilk kolu Halilürrahman Gölü'nden plato boyunca doğuya doğru akmakta (Foto.3/5/6), ikinci kolu Ayn-Zeliha Gölü'nden çıkarak (Foto.4) yer altından doğuya doğru akmakta Mevlid-i Halil Cami (Dergah Cami)'ye gelmekte ve Cami'nin avlusunda açığa çıkmaktadır (Foto.7).

Halilürrahman ve Ayn-zeliha Göllerinin suları

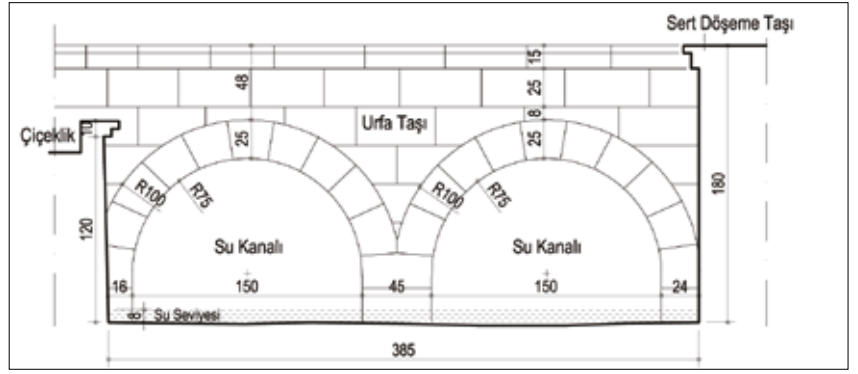
Mecmaül Bahr⁵ denilen yerde birleşmekte (Foto.8) buradan Hasan Paşa Camisi'ne ulaşmaktadır. Eski dönemlerde bu sular birleşmeden önce Balıklıgöl suyunun üzerinde iki adet su dolabı, sular birleştikten sonra Hasan Paşa Cami'nin doğusunda bir adet su dolabı bulunmaktaydı (Şek.1).

Hasan Paşa Camisi'nde de bir kısmı açıktan akan su (Foto.9), yer altından Narıncı Cami'ye gelmektedir. Eskiden su Narıncı Cami'de açığa çıkmakta, bu su ile abdest alınmaktaydı (İlhan, C.). Günümüzde su burada yüzeye çıkmadan Kuyumcu Pazarı, Boyahane Çarşısı'nın altından geçerek (Foto.11/12), Gümrük Hanı'na ulaşmaktadır.

⁵ Mecmaül Bahr : İki denizin birleştiği yer anlamına gelmektedir (Kürkçüoğlu, 1993).

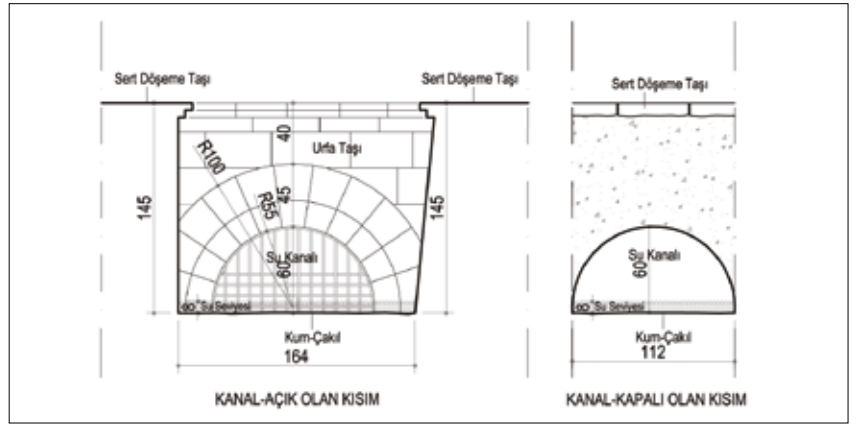
Fotoğraf 5 - Balıklıgöl Platosu'nda bulunan su kanalı Kanal 1A (Foto.: H.Kübra İlhan) / *Water canal in Balıklıgöl Plateau – Canal 1A.*

Şekil 5 - Kanal 1A – Kesit (Çizim: H.Kübra İlhan) / *Canal 1A- Section*

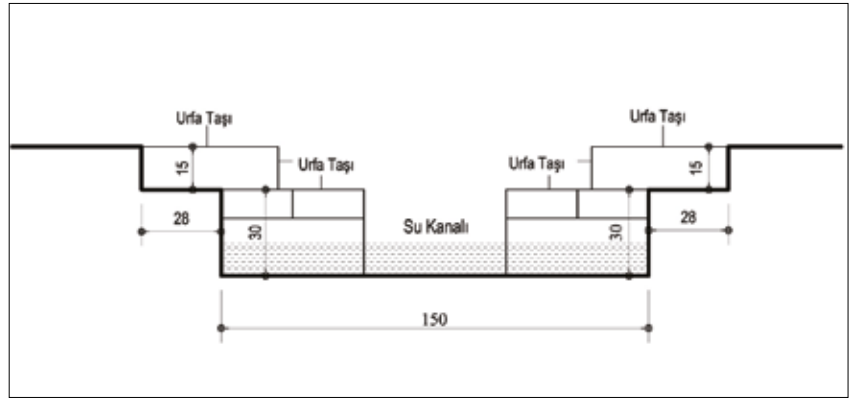
Fotoğraf 6 - Balıklıgöl Platosu'nda bulunan su kanalı Kanal 1B (Foto.: H.Kübra İlhan) / *Water canal in Balıklıgöl Plateau – Canal 1B*

Şekil 6 - Kanal 1B – Kesit (Çizim: H.Kübra İlhan) / *Canal 1B – Section*

Fotoğraf 7 - Mevlid-i Halil Cami avlusunda açığa çıkan Ayn Zeliha suyu - Kanal 3 (Foto.: H.Kübra İlhan) / *Ayn Zeliha Water flowing through the courtyard of Mevlid-i Halil Mosque.*

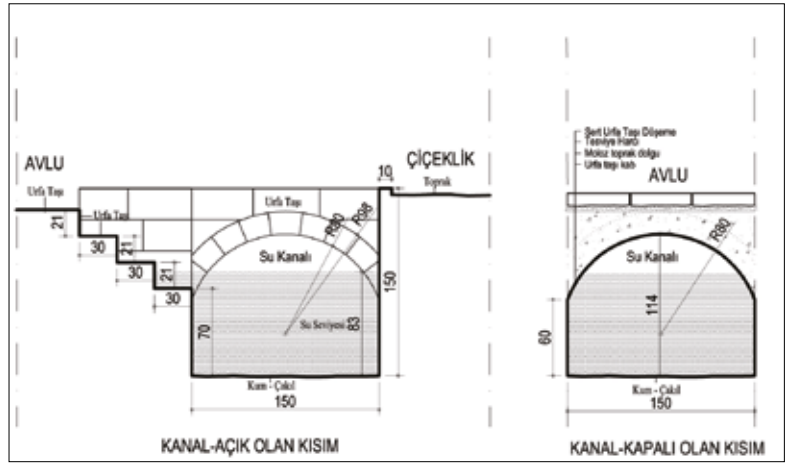
Şekil 7 - Kanal 3 – Kesit (Çizim: H.Kübra İlhan) / *Canal 3 – Section.*

Ceketçi esnafı tarafından kullanılan Boyahane Çarşısı sıralı tonozlu dükkanlardan oluşmaktadır. Osmanlı Dönemi'nde çarşının altında ortasından Halilürrahman Suyu'nun aktığı kemerli, tonozlu mekanların olduğu, ipliklerin ve kumaşların yıkandığı bilinmektedir. Çarşı, iplik ve kumaş boyama sanatının terk edilmesi ve rutubetli olması nedeniyle kırk yıl önce kapatılmıştır (Kürkçüoğlu, 2011, s.19).

Su yolu güzergahı üzerinde yer alan tarihi yapıların büyük çoğunluğunu Osmanlı Dönemi'ne ait kagir yapılar oluşturmaktadır. Osmanlı Dönemi'nde şehirler vakıf eserler etrafında gelişirdi. Şehrin sosyal merkezi olan vakıf kurumu, bünyesinde cami, medrese, mektep, kütüphane, hamam, türbe, çeşme, han, imaret ve hastane yerleri ihtiva ederdi. Bu kuruma bağlı hizmetler imaret sitesi veya külliye şeklinde mekânda yer alırdı. İmaret siteleri yeni oluşturulacak

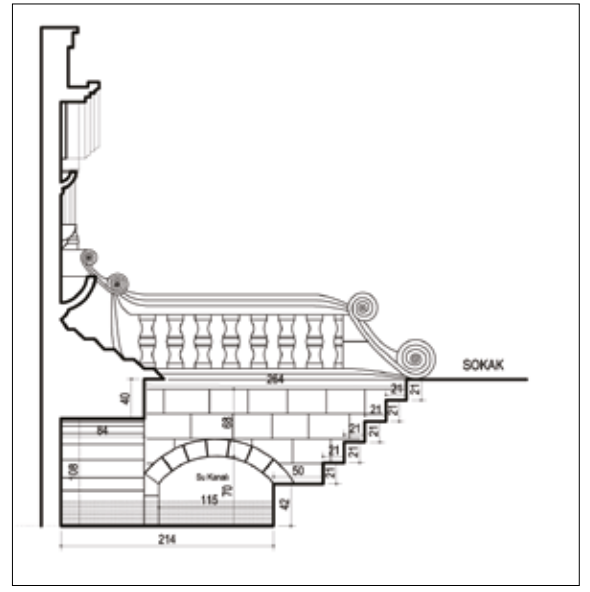
Fotoğraf 13 - Gümrük Hanı'nda açığa çıkan Halilurrahman Suyu – Kanal 5 (Foto.: H.Kübra İlhan) / *Halilurrahman Water flowing through the Gümrük Han.*

Şekil 10 - Kanal 5 - Kesit (Çizim: H.Kübra İlhan) / *Canal 5 – Section.*

Fotoğraf 14 - Kuşçular Mevki'ndeki piyar– Piyar 1 (Foto.: H.Kübra İlhan) / *The spring in Birdseller Place – Spring 1.*

Şekil 11 - Piyar 1 - Kesit (Çizim Cevher İlhan'dan alınarak düzenlenmiştir.) / *Spring 1- Section.*

semtlerin çekirdeği olur veya yeni kurulacak şehirlerin gelişimine katkı sağlardı (Yenen, a.g.m., s. 439-442). Cami ve hanların yoğun olarak yer aldığı Balıklıgöl'den sonraki bu bölge bir çeşit ticari çekirdektir. Konut alanlarının bu sosyal ve ticari çekirdeğin çevresinde şekillendiği görülmektedir. Osmanlı Dönemi'nde esnaf kuruluşu olan Ahi Evran teşkilatı bu ticari bölgede teşekkül etmiştir (Ahi Evran kelimesi Urfa insanları tarafından dönüştürülmüş, halk arasında, ticari alan içerisinde geçen bu suya ahırvan denilmiştir).

Gümrük Hanı'nda bir bölümü açıktan akan (Foto.13) ve sonrasında Pazar Camisi'ne gelen su yine yer altından Kumlu Hayat Hanı'ndan geçerek kuşçuların olduğu sokağa gelmekte, burada basamakla inilen bir piyarda (kuş sebili) açığa çıkmaktadır (Foto. 14). Kuşçuluk Şanlıurfa'da folklorik bir öğe olup halk uğraşları arasında başta gelmektedir.

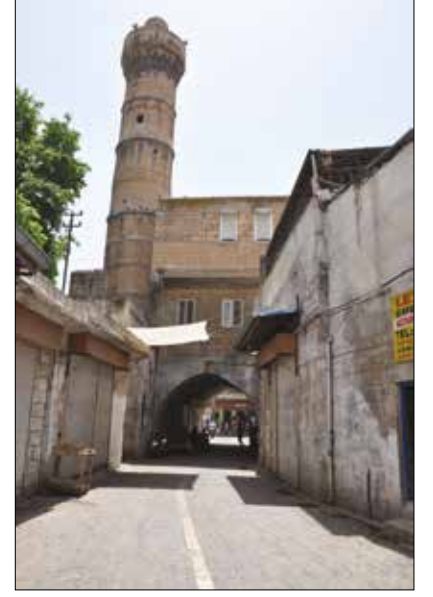
Kuşçuluk, şehirde, “kuşçu kahvehanesi”, “kuş borsası” gibi hala yaşayan mekanların oluşmasına neden olmuştur (Foto.15/16). Bu mekanların büyük bölümü, su yolu üzerindeki bu bölgede bulunmakta, Urfa'da kuşçulukla uğraşanlar burada toplanmaktadır. Öncesinde geleneksel konutların bulunduğu bu alan günümüzde ticaret alanlarına dönüşmüş, muhdes betonarme eklentiler yapılmıştır. Alt katı genelde tonozlu kagir yapı olan bu ticari yapıların, üst katı betonarmedir. Dabbakhane Camisi'nin de bulunduğu, şehirde Dabbakhane olarak adlandırılan bölgede açığa çıkan Halilürrahman Suyu'ndan dolayı eski dönemlerde kürkçülük, dericilik, dabakçılık çok gelişmiş, bu mesleği yapan insanlar bu bölgede toplanmışlardır (Foto.17).

Fotoğraf 15 - Kuşçuların olduğu alan (Foto.: H.Kübra İlhan) / *The place of Birdsellors.*

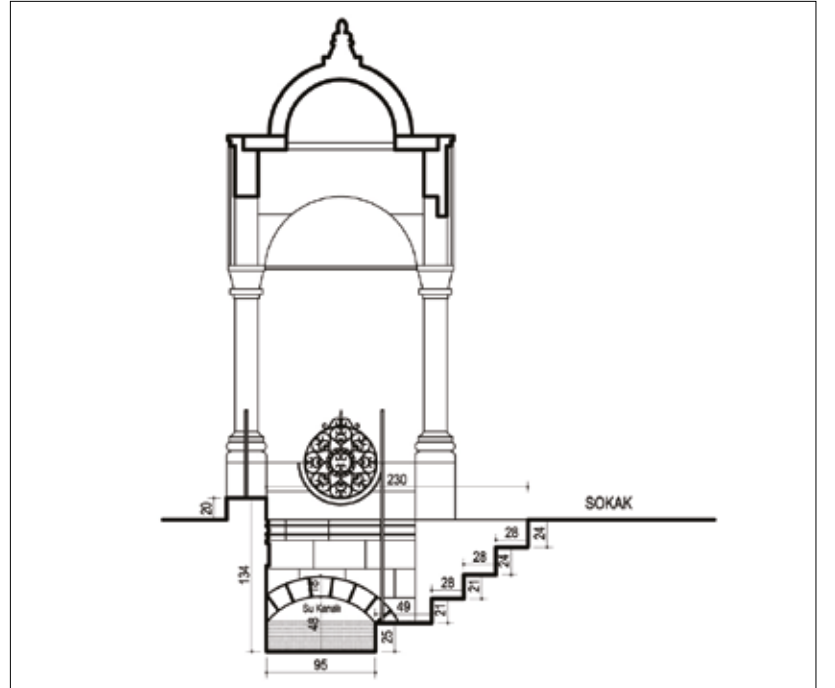
Fotoğraf 16 - Kuşçuların olduğu alan (Foto.: H.Kübra İlhan) / *The place of Birdsellors.*

Fotoğraf 17 - Dabbakhane Cami (Foto.: H.Kübra İlhan) / *Dabbakhane Mosque.*

Fotoğraf 18 - Dabbakhane Cami güneyindeki piyar-Piyar 2 (Foto.: H.Kübra İlhan) / *The spring in the south of Dabbakhane Mosque – Spring 2.*

Şekil 12 - Piyar 2 - Kesit (Çizim Cevher İlhan'dan alınarak düzenlenmiştir.) / *Spring 2- Section.*

Önceden Kelleci Çayı denilen bu mevkide dericiler bulunmakta ve deri yıkama işlemini burada yapmaktalardı. İki binli yıllarda hem Balıklıgöl suyunun azalması, hem de suya kanalizasyon karışması burayı kullanılamaz hale getirmiş, dericiler belediye tarafından gösterilen başka bir alana taşınmışlardır. Bu piyarlar 2009 yılında belediye tarafından tekrar elden geçirilmiş, yapılan

projelendirme çalışması sonrasında günümüzdeki şeklini almıştır (Şek.12). Su yolu güzergahı boyunca en fazla kaçak yapıların, muhdes eklentilerin yoğunlaştığı alanlardan biri olan Kelleci Sokak'ta 2-3 katlı betonarme binalar yapılmış, öncesinde konut olan yapılar, ayakkabı imalathanelerine dönüştürülmüştür.

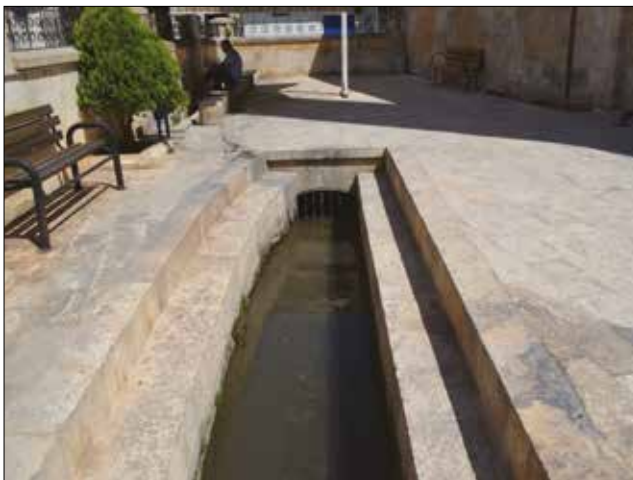
Fotoğraf 19-20-21 - Eski dönemlerde avlusunda Halilürrahman Suyu'nun açığa çıktığı 269 ada 3 no'lu parseldeki ev (Foto.: H.Kübra İlhan) / The house, in the block no: 269 / lot no: 3, through the courtyard of which Halilürrahman Water ran formerly.

Ticari alanların yoğunlaştığı bölgeden sonra güneydoğuya doğru yer altından akmaya devam eden Halilürrahman Suyu geleneksel sivil mimarlık ürünlerinin yoğun olarak bulunduğu konut alanına gelmektedir. Eskiden bu alanda bulunan ve bazı evlerin içinden geçen su yolunun genel olarak avluda bulunan bir ya da iki basamakla inilen bir açıklık olduğu bilinmektedir. Yapıların eski sahiplerinden alınan bilgiye göre; sabahın erken saatlerinde alınan suyun temiz olduğu ve bu suyun içme suyu olarak kullanıldığı, ayrıca suyun; çamaşır, bulaşık yıkama ve diğer temizlik faaliyetlerinde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu su yolu açıklıklarının sonraki dönemlerde suyun kirlenmesi ve kötü kokular yayması nedeniyle yapı sahipleri tarafından kapatıldığı görülmektedir. Güzergah üzerinde bulunan, eski dönemlerde büyük ailelerin yaşadığı geleneksel konutlar, zaman içerisinde ailelerin küçülmesi ile birlikte briket eklentilerle ikiye, üçe bölünmüş, başka ailelere kiraya verilmiş, betonarme

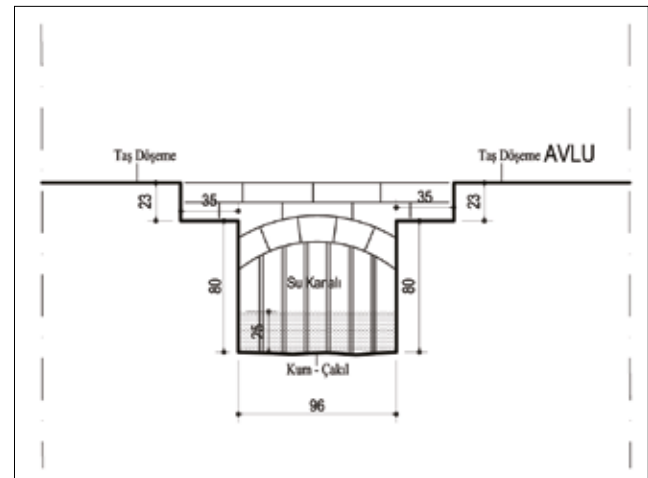
eklentilerle özgünlüğünü kaybetmeye başlamıştır. Öncesinde Halilürrahman Suyu'ndan faydalanabilen konaklar şehirde çok özel sayılırken, günümüzde ne yazık ki önem ve değerini kaybetmiştir (Foto.19/20/21).

Konutlardan geçerek Hızanoğlu Camisi'ne gelen su, Cami'nin avlusunda açığa çıkmaktadır (Foto.22). Burada kot farkıyla aşağı inerek, akışını hızlandırmaktadır. Sonra yer altından geçerek günümüzde otopark olarak kullanılan meydana gelmektedir.

Daha önceleri bu alanın "Karapiyar" olarak adlandırılmasına neden olan piyar, günümüzde artık yoktur. Burada açığa çıkan suyun üstü kapatılmış, çevresinde geleneksel dokuyu bozan uygulamalar yapılmıştır (Foto. 23).

Fotoğraf 22 - Hızanoğlu Cami avlusunda açığa çıkan su - Kanal 6 (Foto.: H.Kübra İlhan) / The water flowing through the courtyard of Hızanoğlu Mosque – Canal 6.

Şekil 13 - Kanal 6 - Kesit (Çizim: H.Kübra İlhan) / Canal 6- Section.

Fotoğraf 23 - Hızanoğlu Camisi'nin doğusundaki meydan (Foto.: H.Kübra İlhan) / *The square in the east of the Hızanoğlu Mosque.*

Fotoğraf 24 - Alay Sokak (Foto.: H.Kübra İlhan) / *Alay Street.*

Fotoğraf 25 - Alay Sokak (Foto.: H.Kübra İlhan) / *Alay Street.*

Su eski dönemlerde Karapıyar'dan Çakeri Cami'ye kadar bir kanal içerisinde açıktan akmakta, çevresi mesire yeri olarak kullanılmaktaydı. Önceleri yeşil alan olan Alay Sokağın kuzey bölümünün neredeyse tamamı günümüzde iki katlı betonarme binalarla dolmuştur. Sokağın güneyinde bulunan nitelikli evlerde bölünmeler, eklentiler yapılarak özgün dokuya aykırı müdahalelerde bulunulmuştur (Foto. 24-25). Eskiden sokakta açıktan akarak Çakeri Camisi'ne gelen ve burada Cami'nin altında tonozlu bir geçitten geçip, sonrasında da bahçelere giden güzergahın tamamı, günümüzde kapalı durumdadır.

Osmanlı Dönemi'nde şehrin ağırlıklı olarak ticaretle uğraşan Yahudi nüfusunun kaldığı Kendirci Mahallesi'nde günümüzde ağırlıklı olarak Arap nüfus kalmaktadır. Beş sene öncesine kadar çoğunlukla köyden kente göçen insanların kaldığı bu bölge, günümüzde bunlarla beraber iç savaştan kaçıp Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin de barındığı bir yerleşim haline gelmiştir.

Doğuya doğru ilerleyen Alay Sokak, doğusundaki cadde ile son bulmakta, yolun karşısında da Doğu Surları bulunmaktadır. Şanlıurfa Belediyesi tarafından 2010 yılında doğu surlarını koruma projesi kapsamında surlarda restorasyon çalışmaları yapılmış, zabıta merkezi olarak işlevlendirilmiştir.

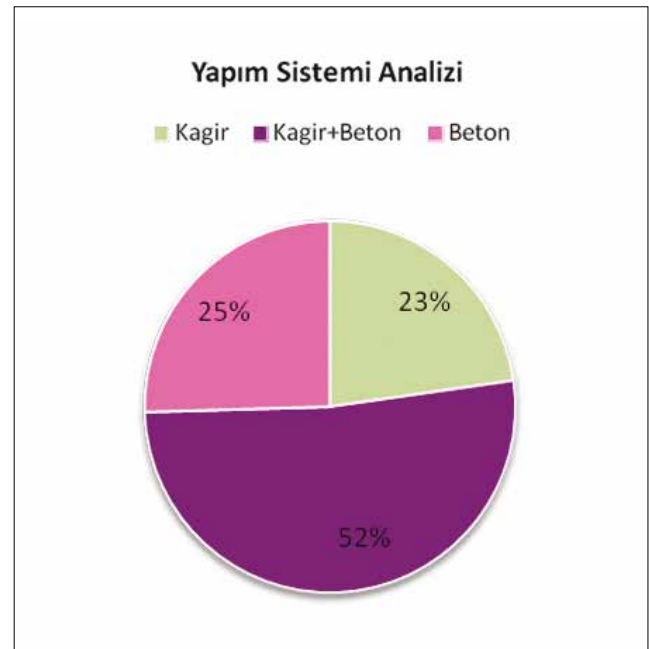
TARİHİ SU YOLUNUN DOKU ANALİZLERİ

Tarihi aks üzerinde, suyun geçtiği yapıların ve suyun sokak ortasından geçtiği bölümlerde sokağın kuzey ve güneyinde bulunan yapıların analizleri yapılmıştır. Güzergahın kapsadığı mahalleler; Göl Mahallesi, Tepe Mahallesi, Pınarbaşı Mahallesi, Türkmeydanı Mahallesi ve Kendirci Mahallesi'dir. Güzergaha dahil olan sokaklar ise; Keçeciler Sokak, 1204. Sok. (Dabakhane Sok.), 1201. Sok. (Kelleci Sok.), 1190. Sok. (Hızanoğlu

Sok.), ve Alay Sokak'tır. Tarihi bölge içerisinde var olan on dört mahalleden beş mahalle bu güzergah üzerinde bulunmaktadır.

Yapım Sistemi Analizi

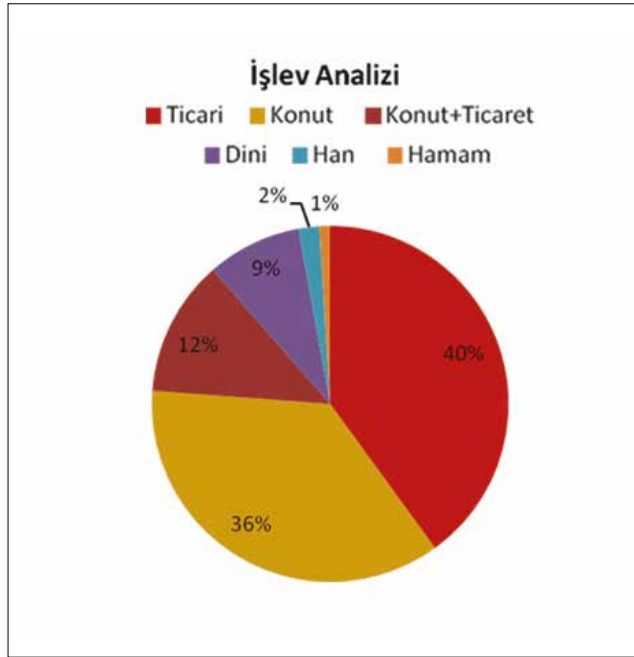
Aks üzerinde üç farklı yapım sistemi mevcuttur. Bunlardan birincisi; kagir yığma taş olan yapılarıdır. Kagir sistemli olan yapılara zaman içerisinde betonla müdahaleler ve muhdes eklentiler yapılmıştır. Bu eklentili yapılar ikinci grubu oluşturmaktadır. Üçüncü gruba ise; sonradan yapılmış olan betonarme yapılar oluşturmaktadır. Alay Sokağın kuzeyinde bulunan yapılardan Çakeri Cami harici tamamı betondur. Dabbakhane Sokaktan (1204. Sok.) Alay Sokağa kadar güzergah boyunca, yer yer betonarme yapılar

Çizelge 1 - Halilürrahman Su Yolu Güzergahı üzerinde bulunan yapıların yapım sistemleri dağılımını gösteren grafik (Haz.: H.Kübra İlhan) / *Graphic showing the distribution of the construction systems of the buildings on the Halilürrahman Waterway Route.*

bulunmaktadır. Anıtsal yapılar ve sivil mimarlık örneklerinin çoğu ise kagir olup, beton eklentisi olan yapılardan oluşmaktadır. Tamamı kagir olup özgün haliyle eklentisiz bir şekilde günümüze ulaşan yapı az sayıdadır.

İşlev Analizi

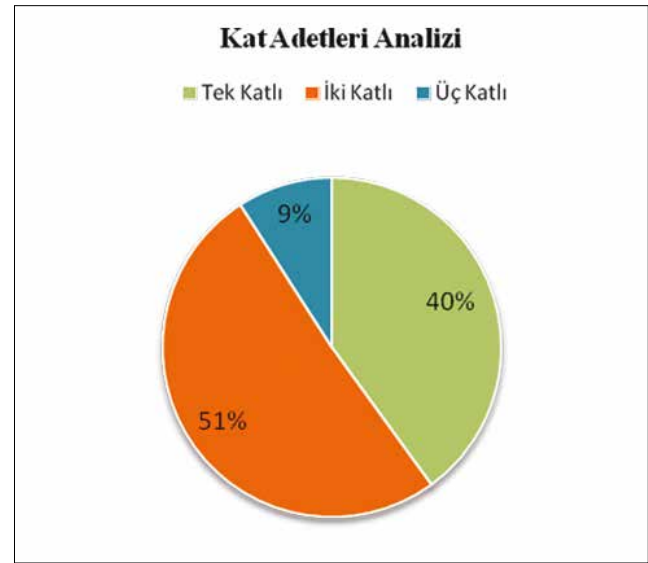

Çizelge 2 - Halilürrahman Su Yolu Güzergahı üzerinde bulunan yapıların işlev dağılımını gösteren grafik (Haz.: H.Kübra İlhan) / Graphic showing the distribution of the functions of the buildings on the Halilürrahman Waterway Route.

Tarihi aks üzerindeki yapıların işlevleri konut, konut+ticaret, ticaret, dini yapı, han(ticaret) ve hamam olmak üzere altı gruba ayrılmıştır. Su yolunun geçtiği ana aks üzerinde; 9 adet cami, 2 adet han, 1 adet hamam, ticari yapılar ve geleneksel sivil mimarlık ürünleri olan konut yapıları bulunmaktadır. Ana aksın batı bölümü, ticari bölgenin yoğunlaştığı, Hanlar Bölgesi'nde kalan alandır. Konut alanları ağırlıklı olarak doğuya doğru yoğunlaşmaktadır. Aks üzerinde kadastral haritaya işlenmemiş fakat mevcutta var olan iki adet piyar ve bir adet çeşme bulunmaktadır.

Kat Adetleri Analizi

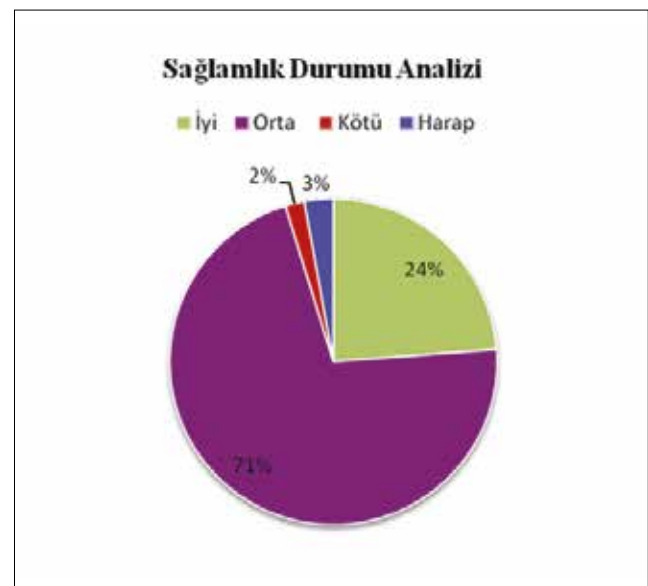
Büyük çoğunluğunu tek kat ve iki katlı yapıların oluşturduğu aks üzerinde üç katlı yapılar da bulunmaktadır. Genel olarak güzergah üzerindeki anıtsal yapılar tek katlı, konutlar iki katlıdır. Güzergah üzerinde; sonradan yapılan betonarme yapıların bir bölümünün üç katlı olduğu görülmektedir. 1201. Sokakta, 1190. Sokakta ve Alay Sokakta üç katlı betonarme yapılar bulunmaktadır.

Çizelge 3 - Halilürrahman Su Yolu Güzergahı üzerinde bulunan yapıların kat adetleri dağılımını gösteren grafik (Haz.: H.Kübra İlhan) / Graphic showing the number of floors of the buildings on the Halilürrahman Waterway Route.

Sağlamlık Durumu Analizi

Tarihi aks üzerinde yer alan yapılar incelendiğinde büyük bir bölümünün sağlam olduğu fakat yapılarda dönem dönem müdahale ve eklentilerin olduğu görülmektedir. Güzergahın büyük bir bölümü; statik açıdan ne çok iyi ne de çok kötü durumda olan yapılardan oluşmaktadır. Harap durumda olan nitelikli yapılar Alay Sokak'ta bulunmaktadır. Bu yapılar; içerisinde kimsenin yaşamaması ve uzun yıllardır bakım onarım görmediklerinden dolayı yıkılma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Yapılara acilen müdahale edilmesi gerekmektedir.

Çizelge 4 - Halilürrahman Su Yolu Güzergahı üzerinde bulunan yapıların sağlamlık durumunu gösteren grafik (Haz.: H.Kübra İlhan) / Graphic showing the state of structural condition of the buildings on the Halilürrahman Waterway Route.

Sağlamlık durumu analizinde;

İyi: Statik açıdan iyi durumda olup, taşıyıcı sistemi zarar görmemiş olan yapıları,

Orta: Malzeme bozulmaları ve eklentileri olup, statik açıdan ne çok iyi ne de çok kötü durumda olan yapıları,

Kötü: Taşıyıcı sistemi büyük oranda zarar görmüş fakat çökmeleri olmayan yapıları,

Harap: Taşıyıcı sisteminin taşıyıcılık özelliğinin yok olduğu, çökmeleri olan yapıları ifade etmektedir.

Özgünlük Durumu Analizi

Tarihi aks üzerinde yer alan yapılar incelendiğinde, plan ve cephe özellikleri bozulmamış, günümüze kadar sağlam ve özgün detaylarıyla kalabilmiş örneklerin olduğu görülmektedir. Özgün detaylara sahip olan fakat sonradan müdahaleye maruz kalarak beton eklentiler yapılan yapılar da mevcuttur. Bir de geleneksel dokuyu bozan, sonradan yapılmış olan betonarme binalar mevcuttur.

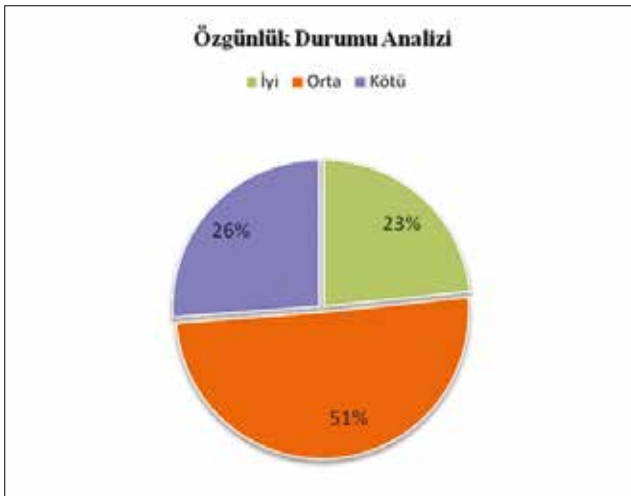
Bu doğrultuda aks üzerindeki yapıların özgünlük durumu analizinde;

İyi: Nitelikli ve çok müdahaleye maruz kalmamış yapıları,

Orta: Nitelikli fakat betonarme eklentileri olan yapıları,

Kötü: Özgün dokuyu bozan, sonradan yapılmış betonarme yapıları ifade etmektedir.

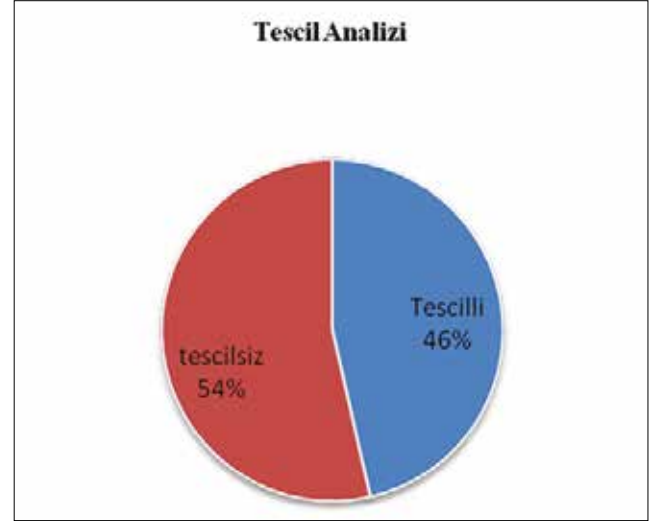
Aksın büyük bir bölümü nitelikli olup betonarme ve muhdes eklentileri olan yapılardan oluşmaktadır.

Çizelge 5 - Halilürrahman Su Yolu Güzergahı üzerinde bulunan yapıların özgünlük durumunu gösteren grafik (Haz.: H.Kübra İlhan) / Graphic showing the authenticity of the buildings on the Halilürrahman Waterway Route.

Tescil Durumu Analizi

Halilürrahman Suyu'nun güzergahı üzerinde; dokuz adet cami, bir adet tekke, iki adet han, iki adet kabaltı, 8 adet tarihi çarşı ve pazar (bu çarşı ve pazar içerisinde birçok dükkanı kapsamaktadır) tescilli olup, sivil mimarlık örneği olan on sekiz adet tescilli konut bulunmaktadır.

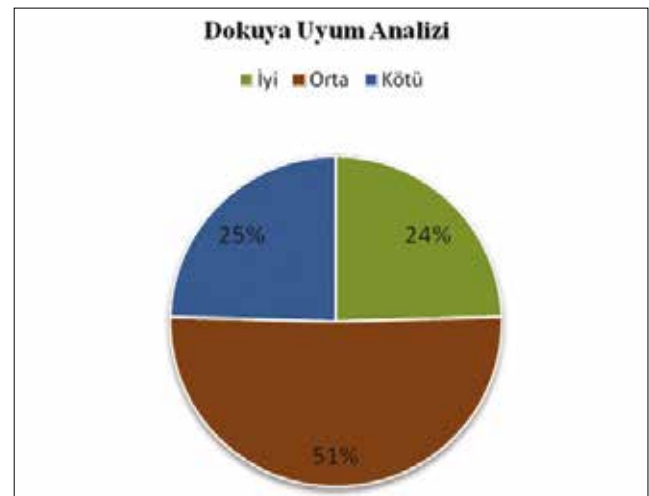

Çizelge 6 - Halilürrahman Su Yolu Güzergahı üzerinde bulunan yapıların tescil durumunu gösteren grafik (Haz.:H.Kübra İlhan) / Graphic showing the registration status of the buildings on the Halilürrahman Waterway Route.

Dokuya Uyum Analizi

Aks üzerinde tarihi ve geleneksel doku hala mevcuttur. Fakat yapılara sonradan yapılmış olan betonarme ve muhdes eklentiler özgün dokunun bozulmasına neden olmaktadır. Dokuya uyum analizinde;

İyi: Dokuya uygun, nitelikli ve dış cephesi Urfa taşı olan yapıları,

Çizelge 7 - Halilürrahman Su Yolu Güzergahı üzerinde bulunan yapıların dokuya uyum dağılımını gösteren grafik (Haz.:H.Kübra İlhan) / Graphic showing the compatibility of the later additions to the existing historic tissue on the Halilürrahman Waterway Route to the texture.

Orta: Dokuya uyumlu fakat betonarme eklentileri olan yapıları,

Kötü: Sonradan yapılmış betonarme ve dokuya uyumsuz yapıları ifade etmektedir. Dokunun büyük çoğunluğu dokuya uyumlu fakat muhdes ve beton eklentileri olan yapılardan oluşmaktadır.

SU YOLU GÜZERGAHINDA TARİHİ DOKUNUN KORUMA SORUNLARI

Fiziksel Sorunlar

Su yolu güzergahında ortaya çıkan fiziksel sorunların başında, modern yapı isteklerinin artması ile yeni yapılaşma sonucu geleneksel dokunun bozulması gelmektedir. Zaman içerisinde gelişen bu değişim ile geleneksel yapı yüzdesi azalan bu güzergahta, altyapı sorunları, alınan göç sonucu hızlı nüfus artışı, yapısal bozulmalar da eklenince, özgün doku kaybolmaya başlamıştır. Yıkılan geleneksel yapıların yerine yapılan ve sayıları hızla artan betonarme binalar ve ekler alanın geleneksel dokusuna aykırı bir görünüm ortaya koymuştur (Foto. 26-27).

Özgün işlevini kaybeden bu alandaki geleneksel evlerin bir bölümü atölye, imalathane gibi ticari

Fotoğraf 26 - Hızanoğlu Sokak
(Foto.: H.Kübra İlhan) / Hızanoğlu Street.

Fotoğraf 27 - Alay Sokak (Foto.: H.Kübra İlhan) / Alay Street.

Fotoğraf 28 - 271 ada 8 parsel
(Foto.: H.Kübra İlhan) / Block no: 271 / Lot no: 8.

Fotoğraf 29 - 268 ada 12 parsel (Foto.: H.Kübra İlhan) / Block no: 268 / Lot no: 12

Fotoğraf 30 - 269 ada 3 parsel - Öncesinde avlusunda su alma yeri olan, sonradan bu açıklık kapatılan bir ev (Foto.: H.Kübra İlhan) / *Block no: 269 / Lot no: 3 - A house with water stock in the courtyard formerly, the opening was closed afterwards.*

Fotoğraf 31 - Karapiyar - Eskiden suyun açığa çıktığı Karapiyar denilen alanda, açıklığın üstü sonradan kapatılmıştır (Foto.: H.Kübra İlhan) / *Karapiyar- In the area known as Karapiyar, where the water was springed out formerly the opening was closed afterwards.*

Fotoğraf 32 - 216 ada 3 parsel (Foto.: H.Kübra İlhan) / *Block no: 216 / Lot no: 3.*

Fotoğraf 33 - 269 ada 2 parsel (Foto.: H.Kübra İlhan) / *Block no: 269 / Lot no: 2.*

Fotoğraf 34 - Hızanoğlu Sokak (Foto.: H.Kübra İlhan) / *Hızanoğlu Street.*

Fotoğraf 35 - Alay Sokak (Foto.: H.Kübra İlhan) / *Alay Street.*

Fotoğraf 36 - Dabbakhane Sokak
(Foto.: H.Kübra İlhan) / *Dabbakhane Street.*

Fotoğraf 37 - Alay Sokak (Foto.: H.Kübra İlhan) / *Alay Street.*

amaçlarla kullanılmış, sonradan yapılan bölünme ve eklentilerle yapılara zarar verilmiştir (Foto. 28-29).

Halilürrahman Suyu'nun zamanla kirlenmesi ve oluşturduğu kötü koku nedeniyle geçtiği evlerde, avluda ortaya çıktığı açıklıklar, ev sahipleri tarafından kapatılmıştır. Bu değişim geçmiş dönemlerde suyla bütünleşmiş olan geleneksel dokunun bu özelliğini yitirmesine neden olmuştur (Foto. 30-31).

Yağış, sıcaklık, rüzgar, bağıl nemlilik ve güneş gibi atmosferik faktörler, zaman içerisinde güzergah üzerinde bulunan yapıların malzemelerinde hasar ve bozulmalara neden olmuştur (Foto. 32). Yapıların çoğunun zamana bağlı malzeme eskimelerinin yanı sıra bakımlarının da yapılamaması fiziksel bozulmaları ortaya çıkarmıştır. Yüksek maliyetli bakım, onarım masrafları, yapıların düşük gelir gruplu kullanıcıları tarafından karşılanamadığından, hasarlar artarak günümüze gelmiştir. Günü kurtarmak adına özgün olmayan yapı malzemeleri ile yapılan onarımlar özgün dokunun kaybolmasına neden olmuştur (Foto.33).

Kullanıcılar tarafından ısıtma amaçlı duvarlardan çıkarılan soba boruları, tabelalar cepheyi bozmaktadır (Foto.34). Ayrıca cephelerdeki tesisat boruları, klima motorları, yerel yönetimin iletişim ve elektrik hizmetleri ulaştırmak amacıyla yapıların cephelerine monte ettiği veya sokak içinde bulunan; kablolar, sigortalar, taşıyıcı demir profiller vb. malzemeler yapılarda tahribata yol açmakta ve geleneksel doku silüetinde görsel kirlilik oluşturmaktadır (Foto.35).

Geleneksel dokuda var olan sokaklar dar olması nedeniyle araç trafiğine uygun bulunmamakta, buna rağmen

sokaklarda araç geçişinin olması, bulunan boş alanlara araçların park edilmesi yapılarda fiziksel tahribata neden olmaktadır (Foto. 36-37)

Sosyolojik Sorunlar

Gelişen teknoloji ve değişen yapım sistemleri ile birlikte, eski evlerin modern binalardaki rahatlık ve konforu sağlamadığı düşünülmüş, burada yaşayan yerli halk birer birer betonarme binalara taşınmıştır. Avlulu evlerde avludan ulaşılan mutfak, wc gibi birimlerin modern binalarda iç içe olması, yeni evlerin ısıtma sistemlerinin olması insanlara daha cazip gelmiş, hayatlı evlerinden taşınmalarına neden olmuştur.

Burada yaşayan yerli halkın apartman dairelerine taşınmasıyla, genellikle köyden kente göç eden insanlar bu yapılara yerleşmiş, insanların bilinçsiz kullanımıyla yapılardaki ve bölgedeki tahribat artmıştır. Özellikle son dönemde bu alan, iç savaştan kaçan Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı bir yer haline gelmiştir. İnsanların kültür varlığı, koruma, onarım gibi konularda yeterince bilgi sahibi olmayışı bu alandaki tahribatı hızlandırmıştır. Bu alandaki yapılar dönem dönem müdahale görmüş olsa da insanlardaki bilinçsizlik nedeniyle, yapılan müdahaleler yapılar için bakımdan ziyade tahribata dönüşmüştür.

Eski dönemlerde geniş aile yapısına sahip olan şehirde, erkek çocukları evlendikten sonra aynı evde kalmaya devam eder, gelin bu eve gelir, evin her bir odasında bir aile kalırdı. Eskinin büyük aile yapısının yerini günümüzde çekirdek aile yapısının alması, evlerin bölünmesine neden olmuş, niteliksiz eklerle bölünen evler özgünlüğünü yitirmeye başlamıştır.

Ekonomik Sorunlar

Günümüzde genellikle gelir düzeyi düşük olan insanların yaşadığı bu bölgede, evlerin kapsamlı onarımları yapılamamaktadır. Tarihi yapılar için finansman olarak Kültür Bakanlığı hibe, Toki kredi olanakları sağlasa da bu çoğu zaman yeterli olmamaktadır. Devletin olanaklarının doğru yönlendirilmesi ve halkın da kişisel ya da örgütlenerek ekonomik olanaklarıyla korumayı desteklemesi, başarılı koruma uygulamalarının yürütülmesi için kaçınılmaz zorunluluktur.

Yasal Sorunlar

Koruma araçlarının başında yasalar gelmektedir. Bu yasalara bağlı olarak alınan koruma kararları, korumayı sağlayan bir diğer etkin araçtır. Ülkemizde, plan yapma, yaptırma, denetleme ve onaylama konusundaki yetki ve sorumluluk, koruma planı kavramının ortaya çıkması ile daha da dağıldığından, koordinasyon ve iletişimin kurulmasında güçlüklerle karşılaşmaktadır (Can, 1993, s.312).

Belediye, koruma kurulları gibi korumada etkin kurumlarda, bu konuda uzman ve tecrübeli yeterli sayıda personelin barındırılmaması tarihi yapıların projelendirme ve uygulama aşamasında sorunlara neden olmaktadır. Belediyelerde sadece tarihi yapıların uygulama kontrollüğü için bile ayrı bir birimin oluşturulması gerekmektedir.

Halk uygulamada katılımcı olarak yer almalı, kurumlar da bunu desteklemelidir. Bu durumun olmaması uygulamada problemlere yol açmaktadır. Halkın koruma konusunda bilinçlendirilip, uygulamanın bir parçası haline getirilmesi gerekmektedir.

Kurumlar arası çatışmadan kaynaklanan durumlar uygulamada güçlüklerle, sürenin uzamasına, işin durdurulmasına kadar varmaktadır. Kurumlar koordinasyon halinde çalışmalı, koruma konusunda sonuç odaklı olmalılardır.

Koruma geniş kapsam ve ölçekte ele alınmalı, bütüncül bir yaklaşımla irdelenmelidir. Günümüzde kurumlar tarafından tekil olarak yapılan projelendirme çalışmaları, bütünde yetersiz kalmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Halilürrahman Su Yolu Aksı, antik dönemlere dayanan geçmişi ve geçirdiği tarihsel süreç içerisinde

oluşan dokusuyla, kültürel mirasımız yönünden çok büyük bir değere sahiptir. Bu güzergahın günümüz yaşam koşullarıyla bütünleştirilerek yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması kent kimliğinin devamlılığı bakımından gereklidir.

Yapılan inceleme ve tespitlerde Halilürrahman Suyu'nun, yerleşimin etrafında şekillenmesini sağlayan en büyük faktör olduğu görülse de, geleneksel mimarinin kendi içerisinde yapısal olan biçimlenişini çok etkilemediği görülmüştür. Yapılar Halilürrahman Suyu'ndan faydalanacak şekilde konumlanmış fakat bu konumlanma yapıların kendi iç plan kurgusunda çok bir farklılığa sebep olmamış, yapılar plansal olarak döneminin mimari üslubuna göre şekillenmiştir. Örneğin konutlarda genel olarak avluda açığa çıkan su; konutların plan ve cephe tipolojisinde bir farklılığa neden olmamış, yapılar; çevrelerindeki diğer geleneksel konutlar gibi inşa edilmiştir. Bu yapılarda diğer geleneksel konutlardan farklı olarak avluda suyun açığa çıktığı alanlar bırakılmıştır. Aynı durum güzergah üzerinde bulunan cami, han gibi anıtsal yapılar için de geçerlidir. Örneğin Gümrük Hanı'nda açığa çıkan su; hanın iç plan düzeninde bir değişikliğe neden olamamış, yapının çağdaşlarından farklı olarak avlusunda Halilürrahman Suyu'ndan faydalanılan açıklıklar bırakılmıştır. Bu yapıların büyük bölümü günümüze ulaşmıştır ama neredeyse tamamında bir tahribat söz konusudur. Türkiye'nin en fazla Suriyeli sığınmacıyı barındıran şehirlerinden biri olan Urfa'daki demografik değişim her alanda olduğu gibi, bu güzergah üzerinde de etkisini göstermiştir. Eskiden bu güzergah üzerinde yaşayan yerel halkın yeni yerleşim bölgelerindeki betonarme binalara taşınmasıyla yerini daha çok kırsaldan göç ederek buraya gelen kullanıcılara bırakan alan; sığınmacıların da bu bölgeye gelmesiyle sosyal ve kültürel olarak daha büyük bir değişime uğramıştır. Kullanıcıların koruma konusunda bilinçsiz olması güzergahtaki tahribatı daha da hızlandırmış, zaten bozulmaya uğramış yapılar ve planlar (özellikle konutlarda), özgünlüğünü tamamen yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Sonradan alana yerleşen kullanıcıların bu su yolu güzergahı ve güzergahın tarihi geçmişi ile alakalı bir bilgiye sahip olmayışı, eskiden kentsel ölçekte bilinen ve kentin bir kimliği olan güzergahın, bütüncül algısının yok olmasına neden olmuştur.

Çalışma kapsamında tespit edilen koruma sorunlarını çözmek ve güzergahın sürdürülebilirliğini sağlamak için aşağıda genel hatları ile ele alınan öneriler geliştirilmiştir.

Çevresel ve Yapısal Ölçekte Öneriler

Günümüzde Balıklıgöl'den başlayan su yolu, geçtiği yapıları dolaylı yoldan birbirine bağlamakta ve bir bütünlük oluşturmaktadır. Bu nedenle bu alanda yapılacak koruma çalışmaları tekil olarak değil, bütüncül olarak yapılmalı, suyun geçtiği hatlarda açılması mümkün olan yerlerde su açığa çıkarılarak, yapılarla yeniden ilişkilendirilmelidir.

Güzergah ile alakalı hazırlanacak doku ölçeğindeki mimari çalışmalar; sadece cephe ve sokak elemanlarını iyileştirmeye yönelik değil, tescilli yapıların kendi içindeki ve birbirleriyle ilişkili mimari ve altyapı sorunlarını çözebilecek, tescilsiz yapıların ise geleneksel doku ile uyumunu sağlayacak nitelikte olmalıdır. Tarihi yapıların algısını zayıflatan, dokuya uyumsuz yapılar özellikle cephe düzenlenmeleri açısından ele alınmalı ve silüete uygun hale getirilmelidir.

Tarihi yapıların özgün malzeme, cephe detay ve oranları değiştirilmemeli, irdelenecek detaylı restitüsyonları sonrası restorasyonları yapılmalıdır.

Günümüzde artık olmayan değirmenlerden; alanı uygun ve rekonstrüksiyonu mümkün olan Boyahane ve Pazar Değirmeni sembolik de olsa yeniden yapılmalı, kentsel ölçekte sergilenmelidir.

Güzergah boyunca tabelalar, saçaklar ve kaldırımlar için tarihi dokuya uygun, standart bir düzenleme getirilmelidir. Elektrik, telefon, aydınlatma gibi altyapı sistemleri yeniden düzenlenmelidir.

Aks üzerine turistler için yönlendirici tabela ve bilgilendirme panoları konulmalıdır. Tarihi dokunun karakteristik özelliklerini taşıyan dar sokaklarda, araç trafiği güçlükle yapılmakta, araç geçişi sırasında konutlar zarar görmektedir. Bundan dolayı bu aksın bir bölümü yayalaştırılmalı ve bunun için bir ulaşım planlaması yapılmalıdır.

Eski Urfa bölgesindeki diğer tarihi akslarla, su yolu aksı arasında bağlantılar kurulmalı, kentin tarihi dokusundaki bütünlük daha iyi algılanmalıdır.

Sosyo-Ekonomik Öneriler

Bu aks üzerinde eskiden var olan zanaatlarla alakalı (kürkçülük, dericilik, köselecilik) sergi atölyeleri açılmalıdır.

Zamanında aks üzerinde ilim ve bilime yönelik birçok medrese bulunmakta, buralarda dersler verilmekteydi.

Günümüzde bu yapılar tekrar bilimsel amaçlı; kütüphane, tarih araştırma merkezi gibi işlevlerle kullanılmalıdır.

Tarihi aks güzergahındaki kapsamlı restorasyonu yapılan yapıların yaşatılması için; kültürel aktivitelerin gerçekleştirilebileceği sosyo-kültürel merkezler, müze, meslek edinme kursları gibi işlevlerle tarihi yapıların yeniden kullanımı sağlanmalıdır. Bu yapılara sosyal ve kültürel işlevin yanı sıra, butik otel, kafeterya, restoran gibi işlevler verilerek ekonomide bir giridi oluşturulmalıdır.

Güzergah üzerinde yer alan mevcut sosyal alanlar canlandırılmalı ve sosyal aktiviteler doku geneline yayılmalıdır.

Güzergah üzerinde yaşayan insanlar hem koruma konusunda hem de güzergahın tarihi geçmişi ve önemi hakkında bilgilendirilmeli ve bilinçlendirilmelidir.

Güzergah üzerinde yaşayan Suriyelilere yönelik dil ve meslek edindirme kursları açılarak, şehre ve alana olumlu entegrasyonları sağlanmalıdır.

Yasal-Yönetmelik Açısından Öneriler

Bu alanda yetki sahibi olan kurumlar koordinasyon halinde çalışmalı, koruma konusunda sonuç odaklı olmalılardır.

Güzergah ile alakalı bir alan yönetim planı hazırlanmalıdır. Yapılar tekil olarak değil çevresel değerlendirilmeli, fiziksel, işlevsel özellikleri ve geçirdikleri tarihi süreçlerle de bağ kurularak korunabilmelidir. Tarihi doku ölçeğinde yapılması düşünülen her çalışma; mevcut koruma imar planı/ imar planı hükümlerine bağlı kalmanın yanı sıra, bu güzergah ile ilgili hazırlanacak alan yönetim planında da mutlaka tanımlanmalıdır.

Her aşaması ayrı bir uzmanlık ve hassasiyet gerektiren tarihi yapıların koruma ve onarım sürecinde, uygulama aşamasının düzenli aralıklarla takip edilmesi gerekmektedir. Bu alanda yapılacak koruma çalışması esnasında, sorumlu kurum bünyesinde uygulama kontrollüğü için ayrı bir birim oluşturulmalı, alanın tarihi dokusuna ve güzergahın bütünlüğüne zarar verecek hiçbir uygulamaya izin verilmemelidir.

Su Yolunun Yapısal ve Coğrafik Yönden Korunmasına Yönelik Öneriler

Fırat ve Doğu Anadolu'dan gelen bir yer altı nehrinin kolu olan Daysan Nehri'nin, eski çağlarda yönü değiştirilmiş olsa da Balıklıgöl ve Ayn Zeliha gölleri hala kuzeyde Direkli'den gelen kaynak suları ile beslenmektedir. Günümüzde kuzeye doğru da takip edilebilen Haleplibahçe'den Direkli'ye kadar olan vadi havzası boyunca yapılaşmaya izin verilmemeli, bu alanlarda kaynak sularını kesecek, su akışını önleyecek hiç bir engel olmamalıdır.

Güneyde tarihi kesimde suyun içinden geçtiği tonozlu yolun düzenli olarak bakım ve onarım çalışmaları yapılmalı, tıkanan yollar açılmalıdır.

Günümüzde kirli durumda olan su temizlenerek, filtrasyon sistemi uygulanmalıdır. Yılda iki kez suyun temizlenmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- AÇANAL, H., 1997.
“Urfa Tarihi”, Ankara: Şurkav Yayınları.
- CAN, C., 1993.
“Kentsel Koruma Alanları ve Koruma Sorunları”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 36 (1-2), 307-314. Erişim adresi: <http://dtcfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/view/4858/4765>
- GÜLER, S.E., 2016.
“Urfa Tarihinden Sayfalar”, Eyyubiye Belediyesi Yayınları, Ankara.
- HAYES, E.R., 2002.
“Urfa Akademisi”, Yaba Yayınları, İstanbul.
- İLHAN, C.*
Sözlü Kaynak
- KARAKAŞ, M., 2009.
“Urfa’nın Kültür ve İnançlar Serüveni”, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- KÜRKÇÜOĞLU, A.C., 1993.
“Şanlıurfa Su Mimarisi”, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- KÜRKÇÜOĞLU, A.C., KÜRKÇÜOĞLU, S., 2011.
“Şanlıurfa Çarşıları-Hanları ve El Sanatları”, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- KÜRKÇÜOĞLU, A.C., 2011.
“Urfa: Fotoğraflarla Evvel Zaman İçinde”, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- MADRAN, E., ÖZGÖNÜL, N., 2005.
“Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması”, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, Ankara.
- MAR YEŞUA VAKAYİNAMESİ, 1958.
“Urfa ve Diyarbakır’ın Felaket Çağı: 494-507” (Çeviren: Mualla YANMAZ), Şehir Matbaası, İstanbul.
- SEGAL, J.B., 1970.
“The Blessed City Edessa”, Oxford University Press.
- SCHMİDT, K., 2007.
“Göbekli Tepe”, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- ŞAHİNALP, M.S., 2005.
“Şanlıurfa Şehri’nin Kuruluş ve Gelişmesi”, Doktora

Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

URFALI MATEOS., 1987.
“Urfalı Mateos Vakaynamesi ve Papaz Grigor’un Zeyli” (Çeviren: Andreasyan, H.D.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

YENEN, Z., 1999.
“Osmanlı Dönemi Türk Kentinde Planlama Kültürü”, III. Eyüpsultan Sempozyumu, İstanbul. s. 439-442.

ARŞİV KAYNAKLARI

Cevher İlhan Arşivi

Cihat Kürkçüoğlu Arşivi

Mehmet Koyuncu Arşivi

Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi

Yasin Küçük Arşivi